

УДК 371.134:372

ЦІННІСНІ ПЕРЕКОНАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Олена БЄЛІКОВА (*Кривий Ріг*)

Постановка проблеми. На сучасному етапі, для якого характерні різкі соціальні та духовні зміни в житті суспільства, особливого значення набуває завдання підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців. Центральне місце в організації навчального процесу вузу займає набуття студентами професійних знань та вмій з певної дисципліни, та недостатня увага приділяється осмисленню цінності професійної діяльності: формування необхідних для педагога-музиканта професійних цінностей, особистісного ставлення до майбутньої професії як життєво значущої діяльності. Навчальний процес фактично не торкається проблеми ціннісних переконань педагогів, зокрема педагогів-музиканта. Професійно-педагогічні якості майбутнього фахівця не можна розвивати, не враховуючи його особистісну спрямованість, цінності, переконання.

Аналіз досліджень і публікацій. Переосмислення проблеми цінностей та переконань, що відбувається впродовж всього ХХ сторіччя, простежується в цілому ряду педагогічних робіт (Б. Гершунській, В. Сластьонін, Г. Чижакова, Е. Шиянов), музикознавчих і музично-педагогічних роботах (Е. Абдуллін, О. Апраксіна, Л. Арчажникова, Д. Кабалецький, Г. Нейгауз, Е. Ніколаєва, Ю. Холопов, В. Холопова, Б. Целковніков, Б. Яворський). Сучасні наукові дослідження (М. Арановській, В. Холопова, Л. Казанцева) ставлять проблему змісту, якості, цінності музики та музичного простору, провідником якого є майбутній педагог-музикант.

Відомо, що від того, які ідеали, цінності та переконання сформовані у самого педагога, буде залежати які ціннісні орієнтири та переконання будуть домінувати в свідомості вихованця, що певним чином формує суспільну свідомість людського середовища.

Виняткове місце в даній проблемі займає музика, оскільки вона, як особливий вид мистецтва, не лише розкриває для людини всю гамму загальнолюдських цінностей, але й допомагає вибудовувати власну систему цінностей, про що свідчать дослідження О. Олексюк, М. Ткач, В. Смікал, Г. Падалки, О. Рудницької, С. Ніколаєвої, І. Арановської, Г. Щербакової.

Мета статті – розкриття сутності та структури ціннісних переконань майбутніх педагогів-музикантів, що висвітлюють

особистісно значущу позицію, пов'язану з формування концептуальних основ, ідейного фундаменту, необхідного для успішної професійної діяльності фахівця.

Виклад основного матеріалу.

Переконання багато в чому визначають процеси життєдіяльності особистості, вони є рушійною силою поведінки та в сукупності утворюють світогляд особистості.

У природній українській мові слово «переконання» багатозначне та може позначати дію, процес і результат цієї дії (тверду впевненість, міцно стале уявлення, тверду думку про що-небудь). Великий тлумачний словник сучасної української мови [4] визначає переконання як: 1) дію за значенням переконати, переконувати; 2) тверду впевненість, певність у чому-небудь, віру у щось (наприклад: Мати переконання. Приходить до переконання); 3) тверду, міцну усталену думку про що-небудь, погляд на щось. У формі множини переконання розглядають як систему, сукупність поглядів; світогляд.

Розуміння поняття «переконання» проходить певні етапи інтерпретації його змісту: від фіксованого стану свідомості, форми мислення, до розуміння його як внутрішнього соціально-психологічного елемента духовності, настрою під час сприйняття, сфери безумовних очевидностей.

Аналізуючи наукову літературу з проблеми професійної підготовки педагога-музиканта в сучасних умовах, ми дійшли висновку, що доцільно виокремлювати й говорити про поняття «ціннісні переконання». Зрозуміло, що базовим поняттям залишається поняття «переконання», але ціннісні переконання мають свої характерні ознаки, структуру, визначення тощо. Саме формулювання відображає характер процесу в ході внутрішньої діяльності, результату якої допомагають особистості орієнтуватися як «всередині себе», так і в «зовнішніх» ситуаціях, що потребують особистої оцінки, власної думки й адекватного вчинку. У ході такого процесу відбуваються самокорекція, самоаналіз та систематизація переконань, що виводить особистість на новий культурний рівень, спонукає її до переосмислення свого місця та ставлення до світу, долання замкнутості й виокремленості.

У розумінні «ціннісних переконань» ми наслідуюмо Г. Залеського, який визначає їх як

переконання, сповнені особистісного змісту, що спонукають використовувати знання в регулюючій функції. При опорі на ціннісні переконання в основі вибору цілей і вчинків лежить оцінка їхньої відповідності до змісту тих особистісних поглядів та уявлень, яким повинна слідувати людина, щоб реалізувати з їх допомогою особисті цінності [66, с. 41].

Особистісні цінності розуміють як «не тільки результат вибіркового відображення в індивідуальній свідомості цінностей суспільства, але і їх конкретизацію, специфіка якої залежить як від позиції особистості в соціальній системі, так і від рівня її розвитку» [13, с. 11].

При розгляді особистісних цінностей найчастіше використовуються такі поняття: цінності, ціннісні орієнтації. Найпоширенішим є поняття «цінності», оскільки можуть визначати суспільні (об'єктивні) та особистісні (суб'єктивні). Цінності розглядаються як форма відношень між суб'єктом і об'єктом, яка припускає свідоме відтворення суб'єктом ціннісних якостей об'єкта. При цьому враховується, що цінності мають здатність набувати значущості в суспільному житті й практиці людини [12, с. 8]. Цінність не може існувати сама по собі, оскільки не існує поза реальною взаємодією суб'єкта й об'єкта та може бути зрозумілою лише як момент цієї взаємодії. Водночас ця залежність зумовлює незвичайну рухливість: цінності зазнають постійних змін і перетрансформацій, викликаних як розвитком людських потреб, так і перетвореннями, що відбуваються в самих об'єктах.

Наукова література подає багато визначень *сутності цінності*, зокрема:

– як глибинних змістотвірних основ людської діяльності, що мотивують її конкретні прояви [5, с. 13];

– як специфічних утворень у структурі індивідуальної свідомості, що є ідеальними взірцями й орієнтирами діяльності особистості та суспільства [10, с. 100];

– як лише особливого типу значущості для людини предметів і явищ [1111, с. 31];

– як позитивних або негативних значимостей для людини, які існують винятково в чуттєвій сфері [9, с. 286];

– як моменту значення якого-небудь явища, речі, учинку, взагалі суцього для життєдіяльності певної людини [3, с. 18];

– як значень граничного орієнтира культурного розвитку, що повідомляє надіндивідуальний зміст життя і діяльності кожного одиничного носія певної культури [8, с. 26].

Серед розмаїття визначень *ціннісних орієнтацій* особистості знаходимо такі:

– спосіб орієнтації особистості, що виявляється в ситуаціях вибору як «учинок свідомості» [13, с. 152];

– критерій сформованості естетичного ставлення до дійсності (В. Бугенко, І. Зязюн, Л. Коваль), культури (О. Щолокова), сприйняття музики (О. Ростовський, О. Рудницька);

– те, що відображає спрямованість особистості на певні цінності в діяльності людини [1010, с. 119].

– засіб диференціації особистістю об'єктів довкілля за їх значущістю та визначають стійке ставлення суб'єкта до оточуючого світу, яке формується в процесі свідомого вибору ним життєвозначущих для нього об'єктів» [12, с. 7].

Під орієнтацією розуміють «систему фіксованих настанов, у світлі яких індивід сприймає ситуацію та вибирає відповідний спосіб діяння» [7, с. 26].

Ціннісні орієнтації виявляються в смислотвірній діяльності, у ситуаціях вибору, пов'язаних із переосмисленням життєво важливого для особистості, які передбачають «вільний вибір учинку й особисту відповідальність за нього» [1, с. 80].

Отже, в науковій літературі відсутнє однозначне чітке визначення понять «цінність» та «ціннісні орієнтації», що і обумовлює різноманітність підходів до вивчення ціннісної проблематики. Проведений аналіз щодо співвіднесення розмаїття понять «цінності» та «ціннісні орієнтації» дає можливість умовно виділити декілька груп їх розуміння. До першої групи відноситься розуміння поняття цінності як думки, точки зору, уявлення, переконання. М. Рокіч визначає цінність як стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки або кінцева ціль буття краще з особистісної або соціальної точки зору.

До другої групи визначень належать ті дефініції, автори яких вважають цінність за різновид або подібність соціальних установок (відношень) або інтересів (М. Вебер, А. Здравомислов, Д. Узнадзе). Ціннісні орієнтації виступають установками особистості на цінності матеріальної та духовної культури.

Третя група дефініцій поєднує використання споріднених понять: потреба, мотив. Ціннісні орієнтації розуміють як елементи мотиваційної структури особистості, на основі якої вона здійснює вибір цілі, мотивів конкретної діяльності з урахуванням особливостей ситуації, яка склалася. Джерелом формування ціннісних орієнтацій виступає смисложиттєва активність особистості, що визначає рівень її домагань та орієнтацію в процесі діяльності на досягнення конкретних цілей. Реальний прояв ціннісних орієнтацій

можливий через спрямованість особистості. Такої точки зору дотримуються вчені Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн. Специфіка ціннісної орієнтації полягає в тому, що, на відміну від всіх інших ціннісних категорій, вона найбільш тісно пов'язана з поведінкою, керує цим процесом як усвідомленою дією, пронизує всю структуру психіки особистості – від потреб до ідеалів, включаючи реальний поведінковий компонент. В узагальненому вигляді її можна уявити таким чином: потреба – інтерес – установка – ціннісна орієнтація (спрямованість) [13, с. 7].

Четверта група дефініцій – цінності розглядаються як смисли. Згідно з теорією особистості О. Леонтьєва, вибираючи особистісний смисл, суб'єкт здійснює вибір власної суспільної позиції, яка усвідомлюється й виражається завдяки значенню для себе. А рівень оцінки, ставлення до цінності визначається не тільки знанням об'єктивних її критеріїв, але тим, наскільки ці критерії перетворилися на переконання людини.

Ціннісна проблематика в аналізі педагогічної ситуації формування ціннісних переконань представлена найважливішою ланкою – *ціннісною свідомістю* особистості, її спрямованістю. Ціннісна свідомість як форма віддзеркалення проектування життя людей, їхніх устремлень у майбутнє з урахуванням власної долі, що переживається індивідом з позицій загального блага, є основою нового типу світогляду. Ціннісна свідомість – це форма віддзеркалення об'єктивної дійсності, що дозволяє суб'єкту визначити простір своєї життєдіяльності як етично-духовний; єдність психічних процесів, що беруть активну участь в осмисленні людиною об'єктивного світу і власного буття на основі віддзеркалення дійсності як світу духовних цінностей. Саме формування ціннісної свідомості є основою створення й усвідомлення ціннісних переконань особистості [10, с. 121].

Для педагога-музиканта є пріоритетним формування ціннісних переконань, оскільки його діяльність передбачає не лише передачу музичних знань, ознайомлення з музичним твором та його аналіз, а й творче прочитання, сприйняття та інтерпретування твору мистецтва, творчу взаємодію із учнем (здатність оперативно знаходити необхідні рішення для керування навчально-виховним процесом в постійно змінюваних педагогічних ситуаціях; наявність художньо-педагогічних завдань; художньо-педагогічна імпровізація).

Аналіз загальнонаукової та спеціальної літератури дає можливість дійти висновку про широке вивчення світоглядної проблематики та виявлення проблеми одиниці аналізу світогляду особистості, що свідчить про

певний методологічний рівень науки. У таких дослідженнях розглядаються споріднені феномени (цінності, ціннісні орієнтації). Оскільки залишається недостатньо диференційованою різниця одиниць аналізу світогляду особистості, треба висвітлити співвіднесення категорій «цінності», «ціннісні орієнтації», «ціннісні переконання».

Спільні риси серед означених понять, на наш погляд, такі: 1) поступовий характер їх формування; 2) наявність особистісного ставлення до об'єкту (має психолого-емоційне забарвлення); 3) їх можлива змінюваність. Їх динаміка обумовлена впливом об'єктивних (умови життєдіяльності, соціально-економічний лад) і суб'єктивних (комплекс засобів, які включені в процес виховання, індивідуально-особистісні характеристики) детермінант. Таким чином, цінності, ціннісні орієнтації, переконання формуються впродовж всього процесу соціалізації, професійного становлення фахівця, займають при цьому як пасивну, так і активну позицію в становленні індивіда як особистості.

Відмінності між даними поняттям постають у специфічних функціях в структурі світогляду особистості. Ціннісні орієнтації пов'язуються з установкою та виконують мотивувальну функцію, визначають вибір діяльності. Ціннісні орієнтації впливають на співвіднесення загальних та особистісних цілей, постають морально-естетичним критерієм їх досягнення, що має вагоме значення для професійного самовизначення. Вони лежать в основі вибору цілей, визначають загальну спрямованість та соціальну активність особистості, її особистісне ставлення до об'єктивних цінностей, тобто впливають на оцінку явищ та предметів.

Переконання особистості, зокрема ціннісні, проявляють загальну спрямованість ціннісних орієнтацій в цілому. Вони висвітлюють *особистісно значущу позицію*, пов'язані з формування концептуальних основ, ідейного фундаменту, необхідного для успішної професійної діяльності. Основою такої філософської теорії постають вищі гуманістичні цінності: Добро, Краса, Істина, що знаходить своє найвище втілення в духовному потенціалі мистецтва. актуалізацію та оновлення духовних здобуків людства в спрямуванні особистості на саморозвиток, розкриття власних потенцій, закладених вищим духовним рівнем.

Отже, переконання (ціннісні) від інших одиниць світогляду вирізняє те, що вони можуть виступати надситуативною морально-оцінною опорою, з позиції якої людина осмислює результати своєї діяльності,

перевіряє ступінь виявлення в ній власних цінностей. Переконання виконує регулюючу функцію в конфліктних ситуаціях, компенсуючи нестачу потрібної інформації для прийняття рішень за рахунок їх використання в якості еталонів, що є особистісно значущими та цінними.

Переконання (ціннісні) пов'язані з ціннісним орієнтаціями та цінностями відношенням модальності та становлять стрижень особистості, що надає їй індивідуальності, вирізняє з поміж інших, виявляється в моральних вчинках, в яких осмислює себе людина та стверджується як особистість.

Таким чином, процес формування ціннісних переконань майбутніх педагогів-музикантів обумовлений визначенням конкретною особистістю власної теорії філософського характеру, що відображає суттєві характеристики та відношення щодо професійної (музично-педагогічної) сфери. Тому, ціннісні переконання майбутніх педагогів-музикантів, сформовані на такому ґрунті, не залишаються просто теорією, а безпосередньо пов'язані із практичною діяльністю, власним досвідом, визначають спрямованість та стратегію творчого розвитку особистості. Ціннісні переконання майбутніх педагогів-музикантів постають певним підсумком їх професійної освіти та основою для самостійної творчої діяльності, саморозвитку.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз дав можливість визначити переконання як *інтегративну якість особистості, в якій відображено інтелектуально обґрунтоване, емоційно пережите, морально усвідомлене ставлення до дійсності, що стало внутрішньою основою поведінки особистості. А ціннісні переконання як складне інтегративне духовне утворення, як вищу ступінь усвідомленості, сповнену особистісного змісту, а також як внутрішнє самоставлення особистості (в тому числі і педагога-музиканта) до змісту своєї свідомості.*

Завдяки такому актуалізованому переконанню особистість майбутнього педагога-музиканта усвідомлює власну професійну позицію, сповнену ціннісно-смысловими еталонами. Ціннісні переконання майбутнього педагога-музиканта реалізують: 1) власні цінності через оцінювання змісту поглядів та уявлень, якими керується особистість в процесі професійної підготовки; 2) ставлення до змісту професійної підготовки в ході практичної діяльності; 3) самоактуалізацію особистості; 4) творче самостворення через створення особливої атмосфери в міжособистісній взаємодії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Искусство и ответственность; К философии поступка; Автор и герой в эстетической деятельности; проблема сознания; Материалы и формы в словесном художественном творчестве: Работы 1920-х годов / Михаил Михайлович Бахтин. – К.: Next, 1994. – 384 с.
2. Безклубенко С. Д. Теорія культури: учбовий посібник / Сергій Данилович Безклубенко. – К., 2002. – 324 с.
3. Василенко В. О. Цінність і оцінка / Володимир Олександрович Василенко. – К.: Наукова думка, 1964. – 160 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : портал. – Режим доступу: <http://www.slovnnyk.net/?swrd=%EF%E5%F0%E5%EA%EE%ED%E0%ED%ED%FF>
5. Демидова Е. Н. Ценности как фактор социальной детерминации смыслообразования в языке: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Елена Николаевна Демидова; Волжская гос. инженерно-педагогическая академия. – Нижний Новгород, 2004. – 31 с.
6. Залесский Г. Е. Психология мировоззрения и убеждений личности / Георгий Евгеньевич Залесский. – М.: МГУ, 1994. – 139 с.
7. Кон И. С. Социология личности / Игорь Семенович Кон. – М.: Политиздат, 1967. – 383 с.
8. Малахов В. А. Смысл жизни и нравственное отношение личности к миру / Виктор Аронович Малахов. – М.: Знание, 1986. – 64 с.
9. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры: сборник / Хосе Ортега-и-Гассет. – М., 1991. – 588 с. – (Серия «История эстетики в памятниках и документах»).
10. Слостенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию : учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Виталий Александрович Слостенин, Галина Ивановна Чижакова. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
11. Столович Л. Н. Природа эстетической ценности / Леонид Наумович Столович. – М.: Политиздат, 1972. – 271 с.
12. Чехов М. А. Литературное наследие: в 2 т. / Михаил Александрович Чехов. – Т. 2: Об искусстве актера. – М., 1995. – 588 с.
13. Шевчук М. В. Психологічні механізми трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді: автореф. дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.01 / Марина Володимирівна Шевчук ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – 37с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Белікова Олена Аркадіївна – асистент кафедри дошкільної освіти Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Коло наукових інтересів: становлення та розвиток музично-педагогічної совіти в Україні.